

Milček Komelj

**OB ODKRITJU
SPOMINSKE PLOŠČE
VOJESLAVU MOLETU
V LJUBLJANI,
5. OKTOBRA 2021**

Vojeslav Molè je svoje življenje spremenil v poslanstvo, posvečeno poglobljenemu spoznavanju celotne likovne, in ne le likovne umetnosti. Njene zapletene ustvarjalne procese je razbiral v najširših časovnih razponih in civilizacijsko-kulturnih prostranstvih, pri tem pa je sledil tudi nastajanju narodnih specifičnosti, pri čemer je ostajal zavezan slovenstvu; a je postal enako navdušen tudi za vse poljsko, saj mu je, kot je zapisal, poljska kultura celo prešla v meso in kri.

Kar 33 let je deloval v Krakovu, kjer je stike s poljsko ustvarjalnostjo v zavesti o svoji dvojni pripadnosti tudi živo poosebljal. Že njegov zvesti stanovski prijatelj France Stelè je bil na Poljsko tako navezan, da je izjavljal, kako jo šteje za drugo domovino in da mu na starost srce vse bolj vleče proti Vzhodu. Molè pa se je tam resnično udomačil in razcvetel kot rastlina, presajena v sorodno zemljo.

Poljska literatura se ga je dotaknila že v osnovni šoli in še ves čas pozneje se je opajal z njenim pesništvom. Ob spominu na čas, ko je prebral Sienkiewiczovo knjigo *Z ognjem in mečem*, je celo napisal: »Mislim, da je bil to najusodnejši

trenutek v mojem življenju, usoden za vso mojo bodočnost.« In tudi prve umetnostnozgodovinske knjige v življenju je spoznal pri novomeškem gimnazijskem profesorju Hugu Skopalu, po narodnosti Poljaku.

Že leta 1907 se je odločil za študij literature v Krakovu in tam spoznal usodno sonce svojega hrepenenja, poznejšo ženo Elo, ki je obsijala njegovo prvo pesniško zbirko *Ko so cvele rože*, in prav v Krakovu se je, ko se je vsestransko kulturno razgledal, navdušil za umetnostno zgodovino. Dokončno pa se je zanj opredelil v Rimu, od koder se je odpravil študirat na tedaj v Evropi osrednjo umetnostnozgodovinsko šolo na Dunaju, kjer je prijateljeval z duhovitim Poljakom Dettloffom, »modelom« za Fritza v romanu Izidorja Cankarja *S poti*, in se seznanjal z daljnosežnimi pogledi markantnega poljskega profesorja Strzygowskega - ta mu je celo sugeriral bizantinistično temo za doktorat -, in je zato bolj kot kdo drug od slovenskih umetnostnih zgodovinarjev svoje zanimanje kritično razširil tudi na evropski in neevropski Vzhod. Potem ko se je kot vodja spomeniške službe v Splitu tesno zblížal še z dalmatinsko umetnostjo, se je v revolucijskem viharju prve svetovne vojne znašel v ujetništvu v Sibiriji in bil tam kljub razmeram habilitiran na univerzi v Tomsku (od koder je eno izmed hrepenenjskih pesmi, v kateri je obudil značilen spomin na spokojno idilo v slovenski domovini, napisal kot pismo prijateljskemu Otonu Župančiču). Zatem je postal na ljubljanski univerzi docent za klasično arheologijo in bizantinsko umetnostno zgodovino, a se je ob Izidorju Cankarju počutil peto kolo in se sredi dvajsetih let odzval vabilu, naj pride predavat zgodovino umetnosti slovanskih narodov na Jagelonsko univerzo v Krakov, kjer so ga sprejeli z odprtimi rokami, in tam je že leta 1931 napisal odmevno zgodovino starokrščanske in zgodnje-bizantinske umetnosti.

Še preden je bila okupirana tudi Slovenija, se je med drugo svetovno vojno iz Lvova zatekel v Ljubljano in si tam prizadeval, da bi jugoslovanske akademije opozorile na usodo krakovskih univerzitetnih profesorjev, ki so jih zajeli Nemci in poslali v koncentracijsko taborišče. Med vojno je v Ljubljani na univerzi predaval bizantinsko umetnost in pustil neizbrisen spomin v dušah tedaj sicer redkih slušateljev, še posebno pa je za vselej zaznamoval duhovna obzorja grafika Marjana Pogačnika. Pri Slovenski matici je tedaj izdal že na Poljskem napisano knjigo *Umetnost, njeno obličje in izraz*, ki je širokopotezno načrtala njegove široke razglede in presejala shematskost, značilno za teoreme šole, iz katere je izhajal. Umetnost je v njej izenačil z normo človekovega idealnega življenja, ki postaja življenjski izraz in stil, v katerem človek odkriva samega sebe, kajti najgloblji čar in večna in nespremenljiva resnica sleherne prave umetnosti sta bili zanj, kot je

Spominska plošča Vojeslavu Moletu v Ljubljani
(Foto: Nina Kavčič Lulik)

zapisal, v »neprestanem iskanju in realiziranju ideala, v vedno novem njegovem oblikovanju, ki je obenem oblikovanje forme samega življenja«.

Ko se je po vojni ponovno odzval ponudbi iz Krakova in postal redni profesor za umetnost slovanskih narodov s posebnim ozirom na Jugoslovane na novoustanovljenem Inštitutu za slovanske študije Jagelonske univerze ter leta 1947 tudi redni član krakovske akademije znanosti, se je šele lahko široko razmahnil, pisal tako o poljski umetnosti kot o ruskih ikonah in ruski umetnosti in ustanovil t. i. slavistično umetnostno zgodovino. Zasnoval je temeljno delo *Umetnost južnih Slovanov*, prvo te vrste, in v njem pojasnil, da ni enotne južnoslovanske umetnosti, ampak je le umetnost posameznih južnoslovanskih narodov, ki v osnovi pripadajo različnima kulturnima krogoma, zahodnoevropskemu in bizantinskemu, katerih meja je segala prav prek ozemlja nekdanje Jugoslavije. Ob tem je Poljake seznanjal s slovensko likovno umetnostjo in književnostjo ter spodbujal kulturne stike tudi s podeljevanjem štipendij slovenskim raziskovalcem, kot prvemu Antonu Slodnjaku. Četudi je bil specialist za Bizanc, pa mu je bila kot pesniku in znanstveniku vendar vse

življenje intimno najbolj pri srcu italijanska, posebno beneška renesančna umetnost z blagimi Madonami, pastoralami in sončnimi zahodi, z Giorgionejevimi mladostnimi sanjami o lepoti in sijočim Tizianom, ki so bili najbližji njegovi muzikalno skladni osebnosti, njegovi trajni nagnjenosti do Mediterana in njegovi izrazito humanistični, v idealno življenjsko ubranost zazrti življenjski harmoniji.

Vojeslav Molè je bil v izročilu antike ukoreninjen aristokratski esteta in premišljevalec o poteh in procesih umetnosti in o skrivnostih življenja. Ko se je po ovinkih vračal iz Sibirije kot Odisej, je odmeve in utrinke s te trpko eksotične poti povezal v pesniško zbirko *Tristia ex Siberia*, v kateri se mu je kot uganka vseh ugank zastavljalo vprašanje Boga. V poezijo klasičnih oblik pa je z občutljivostjo prevajal tudi klasične likovne umetnine, med njimi antično komično in tragično masko, ki zaznamujeta večni kontrast življenja. Glede na to je samoumevno, da tudi kot deklariran znanstvenik ni zanikal pomena osebne dojemljivosti za umetnost, ampak jo je prepoznaval kot nujno. Zato je nasprotoval pogledom, ki so pri razlaganju umetnosti izključevali vsakršno subjektivno doživljajskost, daljnovidno prepričan, da mora biti znanstvenik pri svojem delu tudi čustveno udeležen in ne le »knjigovodja faktov«; iz okvirov ljubljanske umetnostnozgodovinske šole, ki se je osredotočala na stilnozgodovinski razvoj, je izstopal tudi z večjim poudarjanjem pomena umetniške osebnosti, ker se je zavedal, da skozi umetnost spregovarja tudi sam človek, ki lahko celo usmerja umetnostni razvoj.

Ob stvarnem ugotavljanju zgodovinskih vrednot umetnosti, ob katerem je ugotavljal, da je lahko lepota več vrst, je govoril tudi o njenih absolutnih vrednotah, pri vsem delovanju pa je kot nujno predpostavljal tudi etičnost in presoja ljudi tudi glede nanjo. Z vsem delom, najbolj eksplicitno pa z avtobiografijo *Iz knjige spominov*, ki jo je napisal v ameriškem Oregonu, kamor se je v poznih letih preselil k hčerki, se je izkazal kot subtilen in oster opazovalec, a tudi kot čuteč, na družino in domovino navezan mož, kot prefinjen kreator pa zlasti tankočuten esejist.

Kot člen velike generacije utemeljiteljev slovenskih humanističnih znanosti, torej kot dedič in spremljevalec slovenske moderne, ki se je izoblikoval v soju tedanjega neslutnega umetniškega razcveta, se je Molè dojemal za večnega romarja, žejnega lepote, sonca in poezije, ki je vse življenje iskal resnico in harmonično lepoto. V nenehno spreminjajoči se umetnosti, ki je za njegovo dušo izvirala iz vrelca antike, ki mu je zalival mitične vrtove Hesperid, je razbral izraz zmagoslavja človeškega duha. Kot vprašanje vseh vprašanj se mu je skoz-

Podžupan Mestne občine Ljubljana Aleš Čerin in veleposlanik Republike Poljske v Ljubljani Krzysztof Olendzki ob odkrivanju spominske plošče Vojeslavu Moletu
(Foto: Polona Avanzo)

njo razkrivalo razmerje med človekom in svetom, v starostnih letih pa se je v svetlobi lepih, a pod težo življenjskih bremen tudi nadvse bridkih izkušenj zavedel, da je zanj življenjsko vprašanje vseh vprašanj, kot je imel navado reči, v bistvu eno samo: kaj je smisel življenja in kaj je smisel smrti. Smisel smrti, ki ga je za vselej najbolj ranila, ko mu je prežgodaj pokosila izjemno nadarjenega sina Marijana, se mu za življenja ni razkril; a se je spričo tragične človeške minljivosti toliko jasneje zavedal, da je večna vsaj umetnost, v kateri je zato ugledal tudi smisel življenja; smisel umetnosti pa je dojel v odrešilnosti lepote.

Vojeslav Molè je bil človek dveh domovin, slovenske in poljske, poljske in slovenske. S srcem se je vedno vračal v kraje mediteranskega in dolenjskega otroštva, a se je v bogastvo stare in mlade poljske kulture tako vživel, da se ni uvrstil le med utemeljitelje moderne poljske umetnostne zgodovine, ampak so mu tudi tamkajšnje likovne oblike sčasoma »segle do srca«. Vse življenje ljubeče razpet med Slovenci in Poljaki je s svojega likovnozgodovinskega področja utemeljil vezi, ki se v Evropi, katere edina perspektiva je v upoštevanju in spoštovanju kulturne suverenosti svobodnih narodov, manifestirajo in krepijo vse do danes.

V slovenski kulturni zavesti je bil ves čas spoštovan, leta 1961 je bil sprejet za dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, vendar je bil zaradi svoje odmaknjenosti od domovine doma v resnici manj živo navzoč. Vsaj študentom umetnostne zgodovine ga je najbolj približala knjiga *Umetnost južnih Slovanov*, ki jo je v slovenščino prevedel France Vodnik, v novejšem času pa je bolj upoštevan tudi kot pesnik, četudi je obveljal za reflektivnega, zunaj aktualnega časa stoječega neoklasicista, ki se je v nekem verzu že sam označil za poeta »lepote mrtvih nad«. S svojo zatopljenostjo v večnostne ideale med morskimi obzorji in böcklinskimi cipresami je danes lahko videti skorajda duhovni sodobnik poznejše slikarke Metke Krašovec. Zanimanje zanj pa na novo narašča in se prenavlja. Že samo s svojimi razglabljanji, ki se dotikajo razmerja med umetnostjo in življenjem ter se sprašujejo tudi o samem smislu umetnostne zgodovine, Molè izstopa kot pomemben izviren mislec in esteta. Še posebej pa v Sloveniji spomin nanj oživlja, kadar se umetnostna zgodovina ozira k izvirom svoje bogate, danes že več kot stoletne zgodovine, kajti ta preteklost ostaja še vedno živa in dragocena, ker pogledi nekdanjih osebnostno profiliranih znanstvenikov humanistične vrste, kakršen je bil Vojeslav Molè, ne zastarajo, ampak nas lahko, če velikim osebnostim spoštljivo prisluhnemo, vedno znova duhovno spodbujajo in bogatijo.

Poslej nas bo na Vojeslava Moleta na hiši poljske ambasade, v kateri je nekoč akademik s svojo družino živel, v Ljubljani trajno spominjala odkrita spominska plošča. Poljskemu veleposlaništvu, ki je plemenito zamisel pobudilo, in ljubljanski mestni občini izražam za to kulturno dejanje v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti vse priznanje in hvaležnost.